

DİLİN YENİLEŞME SÜRECİNDE RADYO VE TELEVİZYON SPİKERLERİ: 1927-1990

Dr. Öğretim Üyesi Nimet Ersin

İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi İletişim Fakültesi

Radyo, Televizyon ve Sinema Bölümü

ORCID ID: 0000-0001-5878-5566, ersinnimet1@gmail.com

ÖZ

Radyo ve televizyon yayıncılığının izleyiciyle buluşan yüzü ve sesi spikerlerdir. Ülkedeki siyasal, toplumsal gelişmeler radyo ve televizyon yayınlarını doğrudan etkilemekte, değişimler önce spikerlere yansımaktadır. Dilde yenileşme çabaları da bunlardan biridir. Mustafa Kemal Atatürk'ün 1923'te kurduğu Türkiye Cumhuriyeti'ndeki dilde yenileşme çalışmaları 1927 yılında yayına başlayan ilk radyo yayınlarına yansımış, daha sonra TRT'nin kuruluşuyla birlikte TRT yayınlarında da bu çabalar devam etmiştir. Radyo ve televizyonlardan halka doğrudan hitap eden bir mesleği icra eden spikerler, dilde yenileşme çabalarının da görünen yüzü olmuştur. Araştırmanın amacı, dilde yenileşme süreciyle paralel gelişen spikerlik mesleğinin gelişimini ortaya koymaktır. Araştırmada veriler 1927-1990 yıllarında spikerlik yapmış, çoğu hayatta olmayan spikerlerin hayatta iken kendileriyle yapılmış röportajlardan, video kayıtlarının çözümlenmesinden ve hayatta olan, Türk dili konusunda büyük çalışmalar yapmış Şener Mete ile gerçekleştirilen kişisel görüşmeden elde edilmiştir. Betimsel analiz tekniğinin kullanıldığı araştırmanın bulgularına göre radyo ve televizyonun ilk yıllarında yöneticiler, yapımcılar aynı zamanda spikerlik de yapmış, spikerlik ayrı bir meslek olarak görülmemiştir. TRT'nin kuruluşundan itibaren TRT yayıncılığında spikerlik sınavla girilen bir meslek olmuştur. Spikerlik mesleği, dilbilgisi, fonetik, diksiyon, artikülasyon, vurgulama, tonlama hataları yapmadan, doğru ve güzel konuşmak gibi özellikler gerektirmektedir. TRT spikerleri, emekli olduktan sonra da dilin doğru kullanılması yönünde özel çaba göstermiştir. 1990'lı yıllara kadar olan dönemde spikerler iletişim teknolojilerinin günümüzdeki kadar gelişmemiş olması nedeniyle yetersiz çalışma koşullarından kaynaklı zorluklar yaşamış ve siyasal gelişmelerden etkilenmiştir.

Anahtar kelimeler: Dilde yenileşme, İlk radyo yayınları, TRT, Radyo ve televizyon, Spikerlik

**RADIO AND TELEVISION NEWSCASTER'S IN
THE RENEWAL PROCESS OF THE LANGUAGE: 1927-1990****Dr. Öğretim Üyesi Nimet Ersin**

İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi İletişim Fakültesi

Radyo, Televizyon ve Sinema Bölümü

ORCID ID: 0000-0001-5878-5566, ersinnimet1@gmail.com

ABSTRACT

Radio and television newscaster's are the faces and voices of radio and television broadcasting when it comes to connecting with the audience. Political and social developments within the country directly impact radio and television broadcasts, with changes often being first reflected in the newscaster's. Simplification efforts in language use are one aspect of this phenomenon. The language simplification endeavors in the Republic of Turkey, established by Mustafa Kemal Atatürk in 1923, were initially evident in the first radio broadcasts that began in 1927. Subsequently, with the establishment of TRT (Turkish Radio and Television Corporation), these efforts continued in TRT broadcasts. Newscaster's who engage in a profession involving direct communication with the public via radio and television, became the visible face of renewal of language.

The aim of this research is to elucidate the development of the newscaster's profession, which evolved in parallel with the language renewal process. Data for this research were collected through interviews with newscaster's who worked between 1927 and 1990, with most of them no longer being alive, by analyzing video recordings, and from a personal interview with Şener Mete, a prominent figure in the field of Turkish language studies. According to the findings of this research, which employed a descriptive analysis technique, in the early years of radio and television, managers and producers also worked as announcers, and the profession of newscaster's was not considered a distinct occupation. Since the establishment of TRT, becoming a newscaster's in TRT broadcasting has become a profession that requires passing an examination. The newscaster's profession demands skills such as speaking correctly and eloquently, without making errors in grammar, phonetics, diction, articulation, emphasis, and intonation. Even after their retirement, TRT newscaster's made special efforts to ensure the correct use of language. During the period up to the 1990s, newscaster's faced difficulties due to inadequate working conditions stemming from the less advanced communication technologies of the time and the influence of political developments.

Keywords: Language renewal, First radio broadcasts, TRT, Radio and television, Newscaster's

GİRİŞ

1927'de kurulan İstanbul Radyosu ve daha sonra 1964'te TRT radyoları ile 1968'de yayına başlayan TRT televizyonu dilin yenileşmesi çalışmalarında görevli kurumlar olmuştur. Radyo ve televizyonun halka hitap eden sesi ve yüzü ise spikerlerdir. Spikerlik mesleği dilde yenileşme çalışmaları ile paralel bir gelişme göstermiştir.

Radyonun ilk yıllarından itibaren spikerlik mesleğini doğru yapabilmek için kişilerin nefes kontrolü, ses tonu, diksiyon gibi özelliklerinin uygun olmasının yanı sıra belli bir kültürel donanıma da sahip olması istenmiştir. Bunun için spikerlerin çok yönlü okuması, dünyadaki ve ülkedeki gelişmeleri izlemesi gerekmektedir. Cumhuriyet'in ilk döneminin kültürel atmosferi de spikerlere Türkçeyi hatasız kullanma görevi yüklemiştir. İlk yıllarda radyoda spikerin bir hatası önemli olay olmakta, ertesi gün gazetelerde eleştiri yazıları çıkmaktaydı. Günümüzde özel radyo ve televizyon kanallarının açılmasıyla sayıları hızla artan spikerler, TRT spikerleri gibi birkaç aşamalı eleme sınavları ve uzun eğitim süreçlerinden geçmemiş olması nedeniyle kimi başarılı örneklerle rağmen yetersiz bulunmakta ve eleştirilmekte, Türkçeyi bozmakla suçlanmaktadır. Aslında kimi TRT spikerleri özel kanalların ilk yıllarında bu kanallara geçerek dilin doğru kullanımında öncülük etmiştir. Ancak çok sayıda radyo ve televizyon kanalı ile son yıllarda dijital medyadaki sayısız kanal, uzun eleme sınavlarından geçerek mesleğe girmiş, deneyim kazanmış spiker görevlendirmeyi zorlaştırmakta, dil yanlışları yapan spikerler de eleştirilere uğramaktadır.

Radyonun ilk yıllarında ve TRT kurulduktan sonra TRT spikerleri günümüz teknolojilerinin kolaylaştırıcı olanaklarının olmadığı zor koşullarda mesleklerini yerine getirmiş, emekli olduktan sonra da katıldıkları toplantılar, verdikleri eğitimler, yazdıkları kitaplarla dilin doğru kullanılması için özel çaba harcamışlardır. Çalışmanın amacı, radyonun ilk yayına başladığı 1927 yılından 1990'da yurtdışından yayın yapan özel televizyon kanallarının kuruluşuna değin geçen süre içinde dilde yenileşme süreciyle paralel gelişen spikerlik mesleğinin gelişimini ortaya koymaktır. Araştırma, son yıllarda sayıları hızla artan radyo ve televizyonlarda kullanılan dilin, yayının niteliğini belirleyen unsurlardan biri olması bakımından önemlidir.

Nitel bir araştırma olan çalışmada önce Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş döneminde dilde yenileşme çabalarına değinilmiştir. Daha sonra, dil ve konuşmacı ilişkisinin tartışıldığı bölümde spikerlik mesleğinin gereklilikleri ele alınmış, ardından radyonun ilk yıllarındaki spikerler ve TRT radyo ve televizyonunun ilk dönem spikerleri konu edilmiştir. Çalışmanın araştırma kısmında 1927-1990 arasında spikerlik mesleğinin gelişimine ilişkin doküman analizi ile elde edilen veriler betimsel analiz tekniği ile incelenmiştir.

1. DİLDE YENİLEŞME

Dilde yenileşme, toplumların yaşadığı değişimlere ve ihtiyaçlarına göre şekillenmektedir. Bir dil sistemi, sözlü veya yazılı olan, birbirine bağlı kelimelerden oluşmaktadır. Bu kelimeler dilbilgisi tarafından birbiriyle ilişkilendirilmekte ve etkileşimde kullanılmaktadır. Dil ayrıca onu konuşanların dünyaya ve dile yönelik tutumlarını da içermektedir. Dilde yenileşmenin etkileri sözcüklerin sistemi, telaffuzlar, yazım, dilbilgisi ve anlamlar gibi tüm yönlerde görülebilmektedir (Algeo, 2000, s. 1). Sözelimi, Ortaçağ'da, beş dilin karışımı olan İngilizcenin Orta İngilizce döneminden (1100-1500) Modern İngilizceye geçişinde (1500-günümüze), dilbilgisel ve sözcük hazinesi değişiklikleri yaşanmış, sesbilimsel değişiklikler olmuş ve dilin yazılı ve sözlü kullanımı büyük ölçüde değişmiştir. Rönesans döneminde kullanılan İngilizce bugünkünden farklı değildir. Elizabeth dönemi ünlü İngiliz şairi Shakespeare ise modern İngilizce ile yazmış, bu dönemdeki yenileşmenin etkisi günümüze değin sürmüştür. Halbuki Shakespeare'den 200 yıl önceki şairlerin yaşadığı dönemin İngilizcesi anlaşılmamaktadır (Tutaş, 2014. s. 293).

19. Yüzyıl'ın ikinci yarısında Almanya'da ortak bir dil oluşturma çabaları 17. Yüzyıl'da sivil toplum örgütleri tarafından başlatılmıştır (Sadoğlu, 2002, s. 18). Bu derneklerin temel amacı, Alman dilini korumak, yabancı öğelerden arındırmak, doğru biçimde kullanmayı özendirme (Özdoğan, 2015, s. 236). Bu amaçla Almancayı Latince ve Fransızca başta olmak üzere yabancı sözcüklerden arındırmak ve Almancayı yaygınlaştırmak için çalışmalar yapmışlardır.

Fransa'da 17. Yüzyıl'a kadar kilise denetimindeki eğitim ve diğer resmi işler Latince olarak yürütülmüştür. Fransa'da monarşiye karşı verilen savaş sonucunda

1789 Fransız İhtilâli ile dilde yenileşme çeşitli alanlarda yaygınlaştırılmıştır (Sadoğlu, 2002, s. 3, 14).

Türkiye’de Osmanlı’nın Tanzimat Dönemi’nden beri Latin alfabesine geçiş ve dilde sadeleşme tartışmaları sürmüştür, ancak Kurtuluş Savaşı’nın ardından Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk tarafından dilde yenileşme çalışmaları başlatılmıştır.

Dilde yenileşme, dilin doğal bir evrim sürecinin bir parçasıdır ve dillerin yaşayan varlıklar olduğunu göstermektedir.

1.1. Türkiye Cumhuriyeti’nin Kuruluş Döneminde Dilde Yenileşme

Dilde yenileşme ya da dil değişimi, bir dilin yapısının veya özelliklerinin önemli ölçüde değiştirilmesini içermektedir. Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk, Kurtuluş Savaşı’nın ardından yeni bir devlet inşa ederken halkın bağımsızlık idealine sahip olması için önce okur-yazarlık düzeyini artırmayı ve halkın kullandığı Türkçe dilini resmi dil haline getirmeyi, bu yolla bağımsızlık düşüncesini benimsetmeyi hedeflemiştir.

Korkmaz (1972, s. 101), Atatürk’ün bağımsızlığı bir bütün olarak ele aldığını ve devrimleri de bu bütünün parçaları olarak gördüğünü belirterek, Dil Devrimi’ne başlarken üç temel ilkeye dayandığını vurgulamıştır: 1) Türkçenin zenginliğini ve güzelliğini ortaya koyacak çalışmalar yapmak, 2) Türkçeyi Batı medeniyetinin isterlerine uygun bir kültür dili durumuna getirmek, 3) Yazı dili ile konuşma dili arasındaki açığı kapatmak.

Genç Türkiye Cumhuriyeti’nin dilde yenileşme çabaları, 1920’lerin sonlarından 1930’ların başlarına kadar gerçekleşen büyük çaplı bir dil ve alfabe reformunu kapsamaktadır. Tanzimat döneminden beri çeşitli kesimlerce dile getirilen alfabe değişikliği önerisi, Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde Şükrü Saracoğlu tarafından, halkın Arapça harflerle okuma-yazma öğrenemediği gerekçesiyle gündeme getirilmiştir. 9 Ağustos 1928 akşamı Mustafa Kemal Atatürk, bir eğlente, etrafını saran halka hitaben, ilk kez Harf Devrimi’ni açıklayarak yeni harflerin kabul edilmesi gerektiğini belirtmiştir (Altun, 2004, s. 59). Alfabe değişikliği Kasım 1928’de kabul edilen bir kanunla resmileştirilmiştir.

Dilde yenileşme çalışmaları için 1932’de Atatürk’ün talimatıyla kurulan “Türk Dili Tetkik Cemiyeti”

görevlendirilmiştir. Kuruluşun amacı; “Türk dilinin öz güzelliğini ve zenginliğini meydana çıkarmak, onu yeryüzü dilleri arasında değerine yaraşır yüksekliğe erdirmek”tir. Cemiyetin kurucuları, Sâmih Rif’at, Ruşen Eşref, Celâl Sâhir ve Yakup Kadri gibi dönemin milletvekilleri ve tanınmış edebiyatçılarıdır. Atatürk hayattayken 1932, 1934 ve 1936 yıllarında üç dil kurultayı yapılmış, bu kurultaylarda yönetim organlarının seçiminin yanı sıra dil politikaları belirlenmiş, bildiriler sunulup tartışılmıştır. 1934’te yapılan kurultayda Cemiyetin adı “Türk Dili Araştırma Kurumu” olmuş, “Türk Dil Kurumu” adını 1935’teki kurultayda almıştır. Atatürk, kendisi Türk dili konusundaki yerli yabancı araştırmaları inceleyerek Türkçe konusunda yayınlar yapılmasını teşvik etmiş, Türk dilinin en eski anıtları olan Göktürk yazılı metinleri, *Dîvânü Lügâti’t-Türk*, *Kutadgu Bilig* gibi eserlerin, *Tarama* ve *Derleme Sözlüğü* gibi çalışmaların basılmasını sağlamıştır.

Türk Dil Kurumu’nun Türk dilinin yabancı sözcüklerden arındırılması çalışmaları günümüze kadar sürmüştür (TDK, t.y.). Atatürk’ün ölümünden sonra Öztürkçe tartışılan bir konu olmuş, ancak Türkçenin doğru kullanılması konusunda aydınlar arasında bir uzlaşmazlık yaşanmamıştır. Atatürk’ün kendi yazdığı bir vasiyetname ile malvarlığını Türk Dil Kurumu ve Türk Tarih Kurumu’na bırakması bu kurumların çalışmalarına ne kadar önem verdiğini göstermektedir.

2. DİL VE KONUŞMACI

Bir kavram olarak konuşma, kısaca, insanın duygu ve düşüncelerinin, çeşitli sesler aracılığıyla başka insana ya da insanlara aktarılmasını anlatmaktadır (Evliyaoğlu, 1973, s. 15). Topluluk karşısında konuşma, öncelikle kontrollü ses kullanımını gerektirmektedir. Konuşmacının etkili konuşabilmesi için sesin temel özelliklerini bilmesi gereklidir. Vurgulamak istediği mesajın altını çizebilmeli, istediği duygu atmosferini sesini kullanarak oluşturabilmeli, doğal ve inandırıcı olabilmelidir (Kayador, 1993, s. 25). Bütün bunları yapabilmenin temel koşulu ise dilini iyi bilmektir. Konuşmacının istediği etkiyi yaratması ancak konuştuğu dilin özelliklerini bilmesi ile mümkündür.

Antik Yunan’dan bu yana kitlelere yönelik konuşma, hitabet önemini korumaktadır. Konuşmacı, kitleleri konuşmanın içeriğiyle, üslubuyla, sesiyle, jestleriyle, mimikleriyle bir bütün olarak etkilemeye çalışan kişidir.

Politikacılar, liderler, öğretmenler için iyi konuşmacı olmak başarılı olmanın gereklerindedir; ancak spikerlik için zorunludur. Başarılı bir konuşma için konuşmacının konuşacağı konu hakkında bilgisi olmalı, konuşmasını anlamlı ve etkili kılabilmek için amaca uygun ve tutarlı düşünce sistemi oluşturabilmelidir (Kayador, 1993, s. 26).

2.1. Spikerlik ve Sunuculuk

Spiker haberi sunan kişidir. Haber, arka planda kameraman, kurgucu gibi çalışanlarıyla bir ekip tarafından hazırlanmakta, hazırlanan haberlerin sunumunu ise spiker üstlenmektedir. İngilizceden Türkçeye geçen ve İngilizce konuşmacı anlamına gelen "speaker" sözcüğü Türkçede haber sunan kişi anlamında spiker olarak kullanılmaktadır. Haberi sunan spiker, İngilizcede "newscaster" olarak geçmektedir (Gökçe'den akt. Sarılar, 2018, s. 64). Spikerler sadece haberleri sunmamakta, farklı program türlerini de seslendirebilmekte ya da sunabilmektedir. Haber dışındaki program türlerinde farklı sunucular kullanılmalıdır. Aziz'in (2002, s. 208) örnek olarak belirttiği gibi haber spikerliği için kullanılan bir sesin çocuklara masal okuyan bir sesle aynı olmaması gerekmektedir. Müzik-eğlence programlarının sunumu cana yakın, sıcak ve neşeli bir sunum gerektirirken, haber programlarının sunumunda ölçülü olunmalı, ciddi bir duruş ve ses tonu kullanılmalıdır. Spikerliğin gerektirdiği özellikleri taşıyan TRT yapımcıları kendi programlarını hazırlayıp sunabilmekte, dolayısıyla bir yapımcı aynı zamanda sunuculuk görevini de üstlenebilmektedir.

1990'larda özel radyo ve televizyon kanallarının artmasıyla birlikte haber sunum biçimi değişmiş, TRT'den özel kanallara geçen Ali Kırca ile haber sunumunda "anchorman" olarak adlandırılan sohbet eder tarzda sunum dönemi başlamıştır. Bu tarz haber sunumu mesleki tecrübeye sahip spikerler tarafından yapılmaktadır. Mehmet Ali Birand, Uğur Dündar gibi isimlerin anchorman olarak haber sunduğu tarzın tanımı, "Mesleki bir kimlik olarak anchorman, muhabirlikten gelen yani haberin içinden yetişen ve izleyici tarafından güvenilir olduğuna dair kabul gören, aynı zamanda haber merkezinin üst yönetiminde de bulunan kişidir" şeklindedir (Sarılar, 2018, s. 65) .

1990 yılında açılmaya başlayan özel kanallarla birlikte

sadece haber sunumları değil pek çok program türünün sunumu da değişmiştir. Özel yayıncılığın eğlenceli, renkli yayıncılık anlayışı program sunumlarını da değiştirmiş, kimi eleştirilere rağmen, programlarda eğlence unsuru giderek artmıştır. Kasım (2009, s. 2010), spikerlik, sunuculuk mesleğindeki değişimi anlatırken, "Eskiden müzik programı sunucuları için de o müzik türü ile ilgili bilgi sahibi olması şartı aranmakta, hatta genellikle de bu tip programları radyo sanatçıları sunmakta idiler. Günümüzde ise bu tip programların bir kısmını, adlarına VJ (video jockey) denilen, mankenler ya da dekolte giymiş/giydirilmiş hanımlar sunar hale gelmiştir" demektedir.

Ayrıca radyonun ilk yıllarından itibaren ve daha sonra TRT radyo ve televizyonlarında tiyatro sanatçıları ya da edebiyat, sanat, tarih gibi farklı alanlarda uzmanlar da radyo ve televizyon programı sunmuştur. Farklı türlerde programlar farklı kişiler tarafından sunulmakla birlikte, spikerlik mesleğinin gerektirdiği kimi özellikler vardır. Türkiye Radyo-Televizyon Kurumu (TRT) Hizmetlerinin Tanımı ve Bu Hizmetlere Atanacak Personel Yönetmeliği'ne göre spikerliğin tanımı şöyledir: "Dilbilgisi, fonetik, diksiyon, artikülasyon, vurgulama, tonlama hataları yapmadan, doğru ve güzel konuşmak, metinleri özelliklerine göre değerlendirmek, yapım ve yayın çalışmalarına sesle katılmak, stüdyoda günlük yayın çizelgelerine uygun olarak yayını estetik ve bütünlük içerisinde yürütmek" (mevzuat.gov.tr). Spikerlik TRT mevzuatında bir meslek olarak tanımlanmakla birlikte, program sunuculuğuna ilişkin özel bir görev tanımı bulunmamaktadır. Programlar spikerler tarafından da sunulabildiği için spikerlik ve sunuculuk kavramları zaman zaman birbirine karışabilmektedir.

Haber spikerleri program da sunabilmekte ancak herhangi bir programda sunuculuk görevi almış kimse, spikerliğin gerektirdiği özelliklere sahip değilse kamu ya da özel televizyon kanallarında haber sunumunda görevlendirilmemektedir. Farklı program türlerinde, söz gelimi gündüz kadınlara yönelik kuşak programlarda, ünlü bir sanatçı ya da programın tasarımına uygun fiziki yapıya sahip, güleryüzlü, cana yakın, akıcı konuşma yeteneğine sahip kişiler de yapımcının seçimine bağlı olarak program sunuculuğu yapabilmektedir. Spikerlik için sahip olunması gereken özellikler sunuculuk için koşul değildir.

Dilin yetkinlikle kullanımı, diksiyon, fonetik, fonoloji ve dilbilgisi disiplinleri kapsamına girmektedir. Fonetik ise ses ve konuşma fizyolojisi, seslerin oluşumunu anlatmaktadır. Dilin en küçük anlam birimi olan fonemlerle ilgilenen fonoloji ve fonetik konuları dilbilgisi kapsamında incelenmektedir (Kayador, 1993, s. 47).

TRT görev tanımında da belirtildiği gibi spikerlik için diksiyon, fonetik, artikülasyon, vurgulama ve tonlama hataları yapmadan konuşmak gibi nitelikler ve genel kültür, bilgi birikimi gibi pek çok özelliklere sahip olmak gerekmektedir. Ancak kısa ve öz şekilde ifade etmek gerekirse, spikerlik ve sunuculuğun gerektirdiği üç ortak temel ilke vardır:

- Güzel bir ses ve doğru nefes kullanımı,
- Anadilini kurallarıyla ve güzel biçimde konuşabilme yeteneği,
- Okuduğu metni doğaçlama sunuş yeteneği (Kayador, 1003, s. 26).

2.2. Radyonun İlk Yıllarında Spikerlik

Radyonun kuruluş yılı olarak kabul edilen 6 Mayıs 1927'de İstanbul Radyosu'ndan kimi kaynaklarda Eşref Şefik Bey'e, kimi kaynaklarda Sadullah Gazi Evronos'a ait olduğu ileri sürülen "Alo alo, muhterem samiin..." şeklinde başlayan anons radyonun unutulmaz ilk sesi olarak kayıtlara geçmiştir. Kurulduğu yıllardaki radyo yayınlarına ilişkin kaynaklar, kuruluş yapısı, örgütlenme biçimi ve program içeriklerine ilişkindir; radyonun ilk spikerlerine ilişkin yeterli kaynak bulunmamaktadır. Cankaya (2003, s. 38), 1940-1947 yılları arasında radyodaki personel yetersizliğine dikkat çekerek, o yıllarda spikerlerin yapımçı ve yönetmenlerin yaptıkları işleri de üstlendiğini ancak hizmet içi eğitimden geçtiklerini anlatmaktadır. Söz yayınlarında çalışanlar için Türk dili, edebiyatı, diksiyon, gramer dersleri verilmiştir.

Ünsal Deniz (2019, s. 69), eski dilde yayınlanan dergi, gazete gibi dokümanları tarayarak bulduğu ilk radyo yayını akışını günümüz Türkçesine çevirmiştir. Cumhuriyet gazetesinin 6 Mayıs 1927 tarihli sayısında yayınlanan programa göre yayın müzik ağırlıklıdır. Deniz, henüz Türkçe alfabenin hayata geçmediği dönemdeki radyonun yayın akışını şöyle çevirmiştir:

17.00- Darülfünun müderrisi Mösyö Bonfos tarafından:

[Türk İnkılabı Hakkında] konferans Alaturka saz Heyeti: Tanburi Dürri, Kanuni Mustafa Beyler, Kemenceci Anastas, Kemani Nubar, UdiArşak Efendiler ve Hanende Hafız Kâmil, Behçet, Faruk Efendiler.

18.00 - Anadolu Ajans Havadisleri [Fenerbahçe ve Galata maçı haberleri]

18.15 - Şekip Memduh Bey ve refikası hanım

18.35 - Mesud Cemil Bey [Tanbur]

18.50 - Solo (Keman)

19.15 - Tanburacı Osman Pehlivan

19.35 - Zurnazen Hasan Tahsin Efendi

19.45 - Şekip Memduh Bey hanımlar refakatiyle

21.00 - Nimet Vahid Hanım ve Madam Hege

21.30 - Alafranga Konser Orkestra Mösyö Popof Matmazel Bortman Piyano Solo İnşâd [Şiir okuma] (Peyami Safa Beyefendi)

22.00 - Orkestra ve Cazband [nısfü'l-leyle [geceyarısı] kadar dans].

Anadolu Ajansı'ndan gelen ve "Ajans" olarak halkın dilinde yer etmiş 18.00 haberleri o dönemde telaffuzu iyi olan sanatçılar tarafından da okunmuştur. Kısıtlı kaynaklardan derlenen bilgilere göre radyonun ilk spikerleri, hem saz sanatçısı hem spikerlik yapan Mesut Cemil, spor spikeri Eşref Şefik'tir (Açık Radyo, 2019). Radyonun üç spikeri olarak Tarık Gürcan, Selahattin Küçük ve 25 yaşındaki Üsküdar Amerikan Kolejlî Mekşufe Ekeman sayılmaktadır. 1949-1959 yılları arasında Mesut Cemil'den Cemal Reşit Rey'e kadar önemli sanatçılarla çalışan Ekeman 2016'da hayata veda etmiştir.

1927'deki ilk radyo özel girişimciler tarafından kurulmuş ancak Avrupa ülkelerinde ve Türkiye'de radyonun yönetimi kısa sürede devlet denetimine geçmiştir (Pekman, 1997, s. 5). Özel radyo döneminde spikerlik için sınav açılması düşünülmüş ancak çeşitli nedenlerle gerçekleşmemiştir. Devlet denetimindeki Ankara Radyosu'nda ilk kadın spiker Emel Gazimihal BBC'de eğitim alması için İngiltere'ye gönderilmiştir. Gazimihal, daha sonra, II. Dünya Savaşı yıllarında savaş haberlerini sunan ilk kadın spiker olarak tarihe geçmiştir (Bedri, 2022).

2.3. TRT Döneminde Spikerler

Radyonun 1936'da devlet denetimine geçmesine karar verilmiş, radyo yayınları TRT kurulana kadar çeşitli devlet kurumlarının denetimi altında yapılmıştır. TRT radyolarına sınavla alınan spikerlerin bir kısmı televizyonun kuruluşuyla Ankara Televizyonu'na geçmiş ve spikerlikte "altın yıllar" olarak anılan dönem başlamıştır. 31 Ocak 1968'de televizyonun ilk ana haber bülteni TRT spikeri Zafer Cilasun tarafından sunulmuştur. 37 yaşında hayatını kaybeden Zafer Cilasun'un, 12 Mart 1971 darbesi sırasında doktor kardeşi Uğur Cilasun'un tutuklanması haberini büyük bir soğukkanlılıkla okuması, spikerlik mesleğinin gerekleri anlatılırken çok önemli bir örnek olarak gösterilmektedir.

Yazar Ahmet Tulgar (2002), radyodan televizyona geçiş sürecini kendi gözlemleri ile şöyle anlatmaktadır:

"...Ben tam da ajansın anonim rabarbasından haberlerin kimlik ve kişilik kazanmış ses otoritesine geçilen, güzel Türkçe'nin canlı büstlerinin bize gözünü dikmeye başladığı dönemde büyüdüm. Hepsiyle ayrı ayrı ilgilendim 1970'lerin TRT televizyonu spikerlerinin. Özelliklerine, nüanslarına dikkat ettim. Devletin güzel Türkçe konuştuğuna inandım onlarla, onlar yüzünden..."

Tulgar'ın bahsettiği dönemin spikerlerinden bazıları Ülkü Kuranel, Ayaç Kardüz, Adnan Advan, Jülide Gülizar, Zafer Cilasun, Mehpare Çelik, Uğur Dündar, Ali Kırca, Erkan Oyal, Mesut Mertcan, Can Akbel, Çetin Çeki, Tuna Huş ve Serpil Erdemgil gibi kimisi hayatta olan bu dönemin ünlü sunucu ve spikerleridir.

12 Eylül 1980 darbesinin ardından İngiltere ve diğer Avrupa ülkelerinde hakimiyet kazanmaya başlayan liberal ekonomi politikaları Türkiye'de de benimsenmiş, özel radyo ve televizyonların kurulmasının zemini hazırlanmıştır. 80'li yılların sonlarında Türkiye'de fiili olarak yayına başlayan özel radyo ve televizyon kanalları, 8 Temmuz 1993'te kabul edilen Anayasa değişikliği ile yasal hale gelmiştir (Sarmaşık, 2022, s. 129). Yazar Ahmet Tulgar (2022), 1980 darbesi öncesi devletin sesi olduğunu düşündüğü TRT spikerlerinin pek de düşündüğü gibi olmadığını, 1970'li yıllardaki rüya

takımının devletin işlevsel çehreleri değil kendi sesleri ve sözleri olan, Türkçeyi çok iyi kullanan yurttaşlar olduğunu yazmaktadır: "Onlar sonraki yıllarda da, hayatları boyunca o 'Güzel Türkçe' ile konuşmaya ve genç kuşaklara bir şeyler vermeye, güzel Türkçe için çabalamaya devam ettiler."

3. ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

Çalışmada, 1990'larda başlayan özel yayıncılık öncesinde spikerlik mesleğinin gelişim sürecini araştırmak için nitel araştırma tekniği benimsenmiş, veriler doküman analizi ile elde edilmiştir. Nitel araştırmada gözlem, doküman analizi ve görüşme, veri toplama yöntemleri kullanılır (Baltacı, 2019, s. 369). Verilerin analizinde betimsel analiz tekniği kullanılmıştır.

Araştırmanın amacı, Cumhuriyet'in ilk yıllarından 1990'lara kadar sürede spikerlik mesleğinin gelişimini ortaya koymaktır. Bu amaçla incelenen dönemde, radyo ve televizyonda 1990 yılına kadar çalışmış spikerler amaçlı örneklemle seçilmiştir. Amaçlı örneklemde seçilen kişiler araştırmanın amaçlarına en uygun kişiler arasından seçilmelidir. Seçimi belirleyen ölçüt kolaylığın yanı sıra amaca uygunluktur (Aziz, 2022, s. 52). Araştırmada veriler arşiv taraması ile spikerlerin kendi anlatımlarının yer aldığı videoların çözümlenmesinden, röportajlardan ve kişisel görüşmelerden elde edilmiştir. Dolayısıyla spikerler hakkında yazılanlar ve konuşulanlar değil, kendi ağızlarından anlattıkları incelenmiştir. Elde edilen veriler araştırma sorularına cevap verecek şekilde betimsel analiz tekniği ile belli temalar altında spikerlerle yapılan röportajlardan ve söyleşilerden alıntılarla yorumlanmıştır. Çalışmanın sınırlılığı bu dönemde çalışan spikerlerin çoğunun hayatta olmamasıdır. Bu nedenle kendileri ile hayattayken yapılmış basılı ve elektronik kaydı bulunan röportajların analizi yapılmıştır. Hayatta olmaları durumunda derinlemesine görüşme tekniğinin tercih edileceği araştırmada araştırma sorularının yanıtları kendileri hayatta iken kaydedilmiş kaynaklarda aranmıştır. Araştırmada şu soruların cevapları aranmıştır:

- Türkiye'de spikerlik mesleği nasıl başlamıştır?
- Radyo ve televizyon spikeri olmak için ne gibi özellikler gerekmektedir?
- Radyo ve televizyon spikerlerinin dilin doğru kullanılmasında meslekleri dışında özel çabaları olmuş mudur?

- Radyo ve televizyon spikerleri mesleklerini yerine getirirken ne gibi zorluklar yaşamışlardır?

3.1. Verilerin Toplanması

Veriler birincil ve ikincil kaynaklardan doküman analizi ile elde edilmiştir. Doküman analizi, basılı ve elektronik materyallerin incelenmesi ve değerlendirilmesi sürecinde gerçekleşen bir dizi işlemdir (Bowen, 2009'dan akt. Sak vd., 2021, s. 230). Türkçe olarak kullanımının "belge incelemesi" olarak önerildiği doküman analizi, basılı ve elektronik materyaller olmak üzere tüm belgeleri incelemek ve değerlendirmek için kullanılan sistemli bir yöntemdir (Kıral, 2020, s. 173). Belge incelemesi amacıyla erişime açılan TRT arşivi ve farklı izleme platformlarında yayınlanan 23 video izlenmiş, videolarda araştırmanın amacına uygun kısımlar çözümlenmiş, hayatta olan emekli TRT spikeri Şener Mete ile kişisel görüşme yapılmış, internet ortamından erişilebilen basılı röportajlar taranmıştır.

İnceleme için izlenen videolardan sadece spikerlerin Türkçenin yaygınlaştırılması yönündeki çabaları ve spikerlik mesleği hakkında kendi anlattıkları kısımlar veri olarak değerlendirilmiş, farklı konular ve farklı kişilerin konuşmaları elenmiştir.

3.2. Verilerin Analizi

Verilerin analizinde betimsel analiz tekniği benimsenmiştir. Betimsel analizde veriler belli bir kavramsal çerçeve içinde belirlenen temalara göre özetlenerek yorumlanmaktadır (Sözbilir, 2009, s. 4-5). Bu analiz türünde temel amaç elde edilmiş olan bulguların okuyucuya özetlenmiş ve yorumlanmış bir biçimde sunulmasıdır (Akdemir ve Kılıç, 2021, s. 490).

Araştırmada spikerlerin kendi anlatımlarının video kayıtlarının çözümlenmesinden, basılı kaynaklardaki röportajlardan ve kişisel görüşmelerden elde edilen veriler betimsel analiz tekniğine uygun olarak belli temalar altında yorumlanmıştır. Betimsel analizde veriler doğrudan alıntılarla desteklenir (Baltacı, 2019, s. 379). Verilerin yorumları görüşmecilerden alıntılarla yapılmıştır.

4. BULGULAR

Araştırma sorularının cevabı çoğu hayatta olmayan spikerlerin hayatta iken kendileri ile yapılmış röportajlarda aranmıştır. Bu nedenle elde edilebilen veriler sınırlıdır ve araştırma sorularına cevap verecek olanlar bu sınırlı verilerden elenerek alıntılanmıştır.

TRT arşivi, izleme platformlarından erişilen video çözümlenmeleri, kişisel görüşme, basılı kaynaklar ve web tarama yöntemlerinden elde edilen veriler araştırma soruları da göz önünde bulundurularak dört tema altında değerlendirilmiştir.

4.1. Radyonun İlk Yıllarında Spikerlik

Spikerlik, radyonun ilk yıllarında ayrı bir meslek değil, düzgün Türkçe konuşan radyo yayıncıları tarafından Anadolu Ajansı haberlerinin okunmasından ibaret bir görevdir. Yıllarca "Ajans" olarak bilinen haberler Anadolu Ajansı'ndan gelen metinlerin radyo stüdyolarında seslendirildiği yayınlardır. Radyonun ilk yıllarında haber merkezi yoktur. Radyo yayıncıları kendi çabaları ile yayınlarını sürdürmeye çalışırken, Mustafa Kemal Atatürk dilde yenileşme çalışmaları yapmakta, radyoda konuşulacak Türkçenin halk tarafından da anlaşılmasını istemektedir.

TRT arşivinde Atatürk'ün 35. ölüm yıldönümü nedeniyle hazırlandığı belirtilen, sunucunun anonsundan 1972-1973 yılı yapımı olduğu tahmin edilen *Anılarla Atatürk* programının 2. Bölümünde, Atatürk'ün silah ve siyaset arkadaşı Nuri Conker'in kızı Kıymet Tesal'in anlattıklarından Atatürk'ün bu yöndeki ilk çabalarının izlerini görmek mümkündür. Tesal, Atatürk'ün toplumun kalkınmasında dilin önemini göz önünde tutarak Türkçeyi yabancı dillerin etkisinden kurtarmaya çabaladığını, herkesin anlayabileceği bir dil inşası için çalıştığını, dil devriminin zor ve uzun süreli olduğunu bilmesine karşın cüretle bu işe giriştiğini belirtmekte ve henüz lise öğrencisiyken Atatürk ile ilgili anısını şöyle aktarmaktadır:

"...1934 yılında Ankara Kz Lisesi'nde öğrenciydim. Bir gün babamın kitaplığında tarih çalışıyordum. Gece yarısı telefon çaldı. Açtım, köşkten arıyorlardı. Tarih hocam Afet Hanım konuşuyordu. Bir otomobil yolluyorlardı, Atatürk derhal oraya gitmemi emretmişti. Yine beni kalabalık sofrasında imtihan edecek diye doğrusu telaş ettim. Mektep üniformamı giyip gittim. Gerçekten uzun sofrası çok kalabalıktı. Dil ve Tarih Kurumu'nun bütün üyeleri, profesörler, babam ve birkaç arkadaşı hepsi oradaydı. Atatürk'ün elini öptüm. 'Buyurunuz karşıma oturunuz' dediler..." (TRT izle, t.y.).

Tesal, Atatürk'ün bir süre çevresindekilerle görüştüğünü, kendisinin neden çağrıldığını bilmediğini, "belki bir demeç hazırlanıyor, böyle olsa daha iyi olur, şöyle mi olmalı" diye düşündüğünü, garsonların yemek dağıtırken Atatürk'ün kendisine "Buyurun Kıymet Hanım, bu kağıtları alın ve yüksek sesle okuyun!" dediğini, gidip kağıtları elinden aldığını ve ayakta okumaya başladığını anlatmaktadır: "Fakat bir satır okuyordum, "Dur!" diye sesleniyordu. Duruyordum. Yine tartışıyorlardı. 'Olmadı, getirin buraya düzeltelim' diyorlardı. Yazılar tekrar elime gelince yeniden başlıyordum. Bütün sayfalar birçok düzeltmeler görmüş, sanki başka bir lisanda yazılmıştı. Okumakta çok zorluk çekiyordum."

Atatürk ve arkadaşlarının sade bir Türkçe ile hazırladıkları yazı ertesi gün Türkiye İktisat Haftası vesilesi ile Halkevi'nde okunacak, bu yolla bütün basına geçecek ve halk üzerindeki yaratacağı tepki görülecektir. Atatürk, Tesal'ın yazıyı okumakta güçlük çektiğini görünce bir sekreterden daktilo edilmesini ister ve daktilo edilmiş metin Tesal'a verilir.

"...Atatürk'ten de bir emir: Yarın merasimde Halkevi'nde bunu siz okuyacaksınız. 'Eyvah!' dedim içimden, ben bu henüz anlamadığım yeni kelimeleri memleketin en seçkin kişileri karşısında, yüzlerce kişi önünde sahnede nasıl okurum? 'Peki efendim' dedim. 'Şimdi yukarıya çıkınız, kütüphanemde bunu birkaç kez yüksek sesle tekrarlayınız, sonra gelip burada okuyunuz' dedi..."

Kıymet Tesal kütüphaneye çıkar, birkaç kez okur, Atatürk'ün karşısına geçer ve metni okur. Eve döndüğünde sabah olmuştur. Saat 14.00'te Halkevi'ne gider. O günün deyimiyle "Türkiye'de Ulusal Tutum ve Artırım Haftası" açılacaktır. Başbakan İsmet İnönü açılış demecini verecek, ardından Kıymet Tesal Türkçe yazıyı okuyacaktır.

"...Halkevi tiyatro salonu tamamen dolmuştu. İnönü'nün açılış konuşması şiddetli alkışlarla sona erdi. Sonra sıra bana geldi. Son derece heyecanlıydım. Sahneye çıktım, selamımı verdim, karşıya baktım. Atatürk locasında oturuyordu. Başladım okumaya ve düzgün bir şekilde bitirdim. Müthiş bir alkış koptu, baktım Atatürk de

alkışlıyordu..."

O yazı ertesi günü gazetelerde başyazı olarak çıkmıştır. Tesal, Atatürk'ün bir lise öğrencisine ilk Türkçe metni, kendi hazırladığı yazıyı okutturmasının amacının yeni has Türkçeyi gençliğe mal etmek ve bütün devlet adamlarının, aydınların ve gazetecilerin bulunduğu bir toplulukta yeni kelimelerin ne tür tepki yaratacağını görmek olduğunu söylemiştir: "Dilimiz o günden bugüne sadeleşmiş, bütün yurttaki herkes tarafından kolaylıkla kullanılabilir hale gelmiştir. Atatürk'ün yeni kuşaklara güveni büyüktü. Her çabasını, her girişimini onlar için yapmıştır" (TRT izle, t.y.).

İstanbul Radyosu'ndaki birkaç yayıncıdan biri olan Eşref Şefik (1904-1980) kendisiyle yapılan bir röportajda, radyonun başlangıcını çok iyi hatırladığını belirterek, İstanbul'daki postanenin üst katını stüdyo yaptıklarını anlatmaktadır. Mustafa Kemal Atatürk ile ilgili anısını ve ilk deneyiminde yaşadıklarını şöyle dile getirmektedir:

"...O zaman Mustafa Kemal 'Gazi' olarak anılırdı. Gazi'ye de birtane radyo gönderdik. Telsiz telefon dememizin sebebi, düşündük düşündük radyo desek anlaşılmayacağız, belki abone bulamayacağız, telsiz telefon dedik. Gazi'ye haber gönderdik heyetle. Artık telsiz telefonumuz dünyaya sesini duyuracak. Filanca gün. Hazırlandık. Açılış nutkunu da ben okuyacağım. Dehşetli heyecan içindeyim. Kağıttan boyuna ezberliyorum..."

Fakat Atatürk'ün de dinlemek için radyonun başında beklediği yayın teknik sorunlar nedeniyle yapılamamış, daha sonra uğraşlar sonucu yayına başladığında meşhur "Alo alo muhterem Samiin. Burası İstanbul telsiz telefonu..." diye başlayan anons duyulmuştur. 5 Eylül 1926 tarihli Cumhuriyet gazetesi radyonun ilk kuruluşunu gerçekleştiren Türk Telsiz Telefonu Anonim Şirketi (T.T.T.A.Ş.) haberini verirken henüz harf devrimi yapılmamış, gazete Osmanlıca yazıyla çıkmaktadır (TRT Arşiv, 2021).

1940'lı yıllarda radyo müdürlüğü yapan Vedat Nedim Tör, birlikte çalıştığı sanatçı ve spikerlere saygısını şöyle anlatmaktadır:

"...1940 senesinde Radyo Müdürü oldum. O zaman binamız tertemiz, çeşitli stüdyoları, büroları, odaları

olan bir binada çalışmak mutluluğuna eriştim. Fakat daha önemlisi Mesut Cemil Tel, Ruşen Kam, Fuat Münir, Hikmet Münir, Emel Gazimihal, Berter Tali, Suat Taşer, İlhan Lütem, Ulvi Cemal, Ferit Alnar, Adnan Saygun, Necil Kazım, Kemal Tözem, Vahi Öz, Muhip Arcıman, Saime Arcıman, İbrahim Delideniz gibi anılarını daima içimde büyük sevgi ile saklayacağım çok kıymetli insanlarla işbirliği yaptım, yapma mutluluğuna eriştim..." (TRT Akademi, 2020, s. 28).

Radyonun ilk yıllarında spikerlik yapan ve sonradan ayrılıp Amerikan Büyükelçiliği'nde mütercim olarak çalışmaya başlayan Berter Tali anılarında, "Radyolarımız birer okul olmuştur" demiş, 1937 yılında spikerliğe başlayan Emel Gazimihal, spikerliğe soyunanlara "Ancak bu mesleği çok severseniz, bu işi yapınız. Eğer sevmezseniz bu meslekte muvaffak olunamıyor" şeklinde konuşmuştur (Ahıska, 2005, s. 63).

Halit Kıvanç'ın TRT'de yayın tarihi bilgisinin bulunmadığı programının konuğu Emel Gazimihal 1937 yılında tesadüfen spiker olduğunu ve Ankara'da göreve başladığını anlatmaktadır: "Hiçkimse şöyle çalışacaksınız demeden radyoya başladım. O zamanki müdürümüz Veli Kanık beydi, Orhan Veli'nin babası. İlk stüdyoya girdiğim zaman ses geçirmemesi için dört duvarı halılarla kaplıydı, buna rağmen sokaktaki satıcıların sesleri geliyordu."

Gazimihal Halit Kıvanç'a BBC'ye gönderilişinin Atatürk'ün önerisiyle gerçekleştiğini sonradan öğrendiğini anlatmaktadır.

"...Bir gün haberleri okuduktan sonra o zamanki bakanımız Ali Çetinkaya telefona çağırdı, telefonda birçok sorulardan sonra birkaç gün geçti, umum müdürümüz aradı, "Emel seni BBC'ye gönderiyoruz ne dersin?" Tabii büyük bir sevinçle kabul ettim. Sonradan öğrendim ki, Ali Çetinkaya yeni radyonun şartnamesini Atatürk'e götürdüğü zaman orada 2 mühendis, 4 teknisyenin BBC'ye eğitime gönderildiği yazıyormuş. Atatürk 'Spikerini neden göndermiyorsun?' demiş..." (TRT Arşiv Facebook, 2020).

Gazimihal aynı videonun başka bir programdan alınan bölümünde, "Londra'da her gün sabahtan akşama gazeteciler geliyordu. Bir Türk kadınının Londra'ya öğrenmek üzere gelmesine hayret ediyorlardı. Londra'da henüz bir kadın spiker yoktu. İki kadın sunucu vardı, biri kadınlar için konuşuyordu, biri de çocuk programı sunuyordu" (TRT Arşiv Facebook, 2020).

Halit Kıvanç, Hasan Bülent Kahraman'a verdiği röportajda spikerliğe başlamasını şöyle anlatmaktadır: "Radyoya skeç yazdım. 'Bunu sen kendin anlatamaz mısın?' dediler, 'Bilmem, hiç denemedim' dedim. 'Deneyelim' dediler radyoda... Orada girişi anlattım, piyesimi sunan kişi olmaya başladım, derken o iş geliştirdi, seneler birbirine eklendi." (NTV, 2022). Halit Kıvanç, "Futbol spikerliğine nasıl başladınız?" sorusuna ise radyoya sporla ilgili yazdığı bir piyesin vesile olduğu cevabını vermiştir: "Piyeste maç kısmı vardı. Dediler ki arada o maçı da anlatıver, bir de ona oyuncu aramayalım. 3-4 satırlık bir şey, Ahmet topu aldı filan. 'Pekala iyi' dediler. Üç gün sonra maç anlatırken buldum kendimi" (NTV, 2022).

Halit Kıvanç, TRT'nin 33. kuruluş yıldönümü nedeniyle hazırlanan programda, kendisine uzatılan mikrofona, spikerliğe İstanbul Teknik Üniversitesi'nin eğitim amacıyla yaptığı televizyon yayınlarıyla başladığını açıklamaktadır:

"...TRT Televizyonu 33 yaşında ama ekrana çıkışında 37 yaşındayım diyorum, çünkü TRT'den önce de antrenmandaydım. Teknik Üniversite deneme televizyonunda 4 yıl hazırlandık. Ama ne kadar hazırlansak da TRT'de kendimizi bulduk. Birbirimizden bir şeyler öğrenmeye çalıştık. Bir gün baktık ki çok şeyler öğrenmişiz..." (TRT Arşiv, 2022).

Bu araştırma için yapılan kişisel görüşmede emekli TRT spikeri Şener Mete (26.09.2023), Isparta'nın bir ilçesinde geçen çocukluğunda oyun alanlarının kısıtlı olması nedeniyle tek sosyalleşme alanlarının camiler olduğunu vurgulayarak, konuşmacıya olan ilgisinin camide vaizi dinleyerek başladığını şöyle anlatmaktadır:

"...4-5 yaşlarında idim... İlçemizin en büyük camisinde bile elektrik yoktu. Kürsüde, iki karpuz lâmbanın arasında ak saçlı, ak sakallı vaizi dinlemeye giderdim. Sonra eve gelip,

vaizin aklımda kalan konuşmalarını, sanki karşımda birileri varmış da beni dinliyorlarmış gibi tekrar ederdim. Yani hayalî vaaz verirdim...”

Mete, Anadolu'nun küçük bir ilçesinde, yine bir başka konuşmacıyı hayranlıkla izlemektedir:

“...Sanıyorum 6 yaşımıdayken elektrik geldi. Sonra ilçemizde sinema açıldı. Adı Park Sineması'ydı. Elinde megafon olan biri ilçemizin sokaklarını dolaşır, 'Dikkat dikkat, Park Sineması'nda, Abdurrahman Palay, Neriman Köksal başrollerde, Erkek Fatma Evleniyor filmi kaçırmanın' diye bağırdı. İlk hayran olduğum kişi, odur. Sinemaya gider, filmi dikkatlice izler ve eve dönünce mahalledeki arkadaşları toplar, filmdeki diyalogları sanki ben oynuyordum gibi artistleri taklit ederek konuşmaya çalışırdım. En çok severek konuşmasını taklit ettiğim kişinin Ferdi Tayfur olduğunu yıllar sonra öğrendim...”

Şener Mete'nin okul yıllarında aldığı eğitim sırasında öğretmenlerine ilişkin anıları doğru Türkçe konuşma ve kültür birikimine katkısının önemini ortaya koymaktadır: “Bana asıl okuma zevkini veren kişi şüphesiz ortaokuldaki Türkçe öğretmenimiz Perihan Kaner olmuştur. Haftada bir dersini kitap okumaya ayırırdı... Yanlışlarımızı düzeltirdi. Bile anlamına gelen dahi'nin a sesinin uzatılmaması gerektiğini, dahi ile da:hi'nin farkını ondan öğrendim.” Spikerlik mesleğinin gerektirdiği donanımı kazanmak için kitapların ve okumanın önemini Şener kendi anılarından örneklerle anlatmaktadır: “Ankara Keçiören'deki kütüphanenin müdavimlerindendim. Ahmet Hamdi Tanpınar, Ahmet Haşim, Ömer Seyfettin, Yahya Kemal gibi yazarlarımızın eserleriyle ilk kez orada tanıştım”. Şener çocuk programlarıyla radyoyu sevmiştir. Yazmak, okumak, sanatla ilgilenmek gerektiğini vurgulamaktadır:

“...Ama radyoyu dinledikçe müdavimi olmuştuk. Çocuk Bahçesi, Arkası Yarın, Bir Roman Bir Hikâye, Radyo Tiyatrosu gibi programları hemen hiç kaçırmadım. Aynı şekilde televizyonda yayınlanan skeçler ve tiyatro türü programların da müdavimiydim. Lisede Ankara Sanat Tiyatrosu'nda

kısa bir süre görev almaya çalıştım. Figüran olarak sahnenin kokusunu hissettim. Üniversiteyi bitirdiğim yıl TRT'nin spikerlik sınavı açması, hayatımın en büyük rastlantısıdır diyebilirim. Yazılı ve iki mikrofon sınavı olmak üzere üç aşamalı bir sınavdan sonra sıkı bir eğitim aldık. Diksiyonun tüm konularıyla birlikte dünya tarihi, hukuk, Türk dilinin özellikleri gibi konularda eğitildik. Nadide Köksal, Müberra Yetkin, Yılmaz Tok, Bilgi Gökçeer, Şebnem Savaşçı gibi pek çok hocamız bilgilerini bizimle paylaştı. Eğitim sonundaki sınavdan sonra 16 kişi TRT'ye spiker olarak atandık...”

Radyonun ilk yıllarında spikerler yapımcı ve yönetmenlerin yaptıkları işleri de üstlenmiş; ancak hizmet içi eğitimden geçmiş, söz yayınlarında çalışanlar için Türk dili, edebiyatı, diksiyon, gramer dersleri verilmiştir. Radyonun ilk yıllarında spikerlik ayrı bir meslek olarak görülmemiştir (Cankaya (2003, s. 38). Vakur Kayador'un da (1993, s. 14) belirttiği gibi, bir bilgiyi kitlelere sunmak spikerlik mesleği ile başlamamıştır. Yüzyıllardır spikerliği andıran konuşmacılar çeşitli ortamlarda kitlelere hitap etmiştir. Spikerlik, radyo gibi iletişim araçlarının gelişmesiyle ortaya çıkmış, elektronik çağa özgü bir meslektir.

4.2. Meslek Olarak Spikerlik

TRT'nin kuruluşuyla birlikte spikerlik ilk kez ayrı bir meslek olarak tanımlanmıştır. TRT sınavlarıyla mesleğe başlayan spikerler anılarında kendileri de spikerlik yapmak için belli yeteneklere sahip olmak gerektiğini, kendilerinin birkaç elemeli sınavdan geçerek belli bir eğitim süreci sonunda spikerliğe başladıklarını anlatmaktadır.

TRT spikeri Ülkü Kuranel spikerliğe, radyoda duyduğu prodüktör spiker anonsunu duymasıyla başvurduğunu, pek çok sınavdan geçtikten sonra işe başladığını, Zafer Cilasunla birlikte spikerlik sınavını kazandıklarını söylemektedir. Kuranel, o dönemde Mahmut Tali Öngören, Turgut Özakman, Nüzhet Şenbay, Faruk Güvenç gibi pek çok değerli isimden spikerlik dışında, klasik batı müziği, klasik Türk müziği, edebiyat gibi çeşitli konularda eğitim gördüklerini anlatmaktadır. Kuranel girdiği sınava ilişkin, “Artikülasyon, ses, cümle vurgusu gibi spikerliğin teknik konuları günlerce

haftalarca aylarca eğitim döneminden sonra yine sınavlara tabi tutulduk. Aylar sonra ancak stajyer spiker olarak başladık. Daha sonra kademe kademe değişik görevlerimiz oldu.” demektedir. O yıllarda spikerler haber bültenleri dışındaki programlarda da seslendirme, sunuculuk gibi görevler almıştır: “Sadece haber sunmazdık, çeşitli programlarda seslendirmeler yapardık.” (Kuranel, 2015). Kardüz de benzeri şekilde haber spikerliği dışında çeşitli seslendirmeler yaptıklarını anlatmaktadır: “Biz haberden başka her türlü anonsu yapardık. Şarkı türkü anonsları, milli piyango sonuçları, reklamlar, aklınıza ne gelirse.” (Ege Üniversitesi TV, 2014).

Bu araştırma için ayrıca kişisel görüşme gerçekleştirilen Şener Mete, “Spiker olmak için ne gibi özellikler gerekir?” sorusuna, yazmakta olduğunu belirttiği “Mikrofonla Yayıncılık ve Medya” adını vereceği kitabından şöyle aktarmaktadır:

“...4 yıllık bir üniversiteyi bitirmek, kendi dilini iyi bilmek, spikerlik sınavını kazanmak, iyi bir diksiyon eğitimi almak, mesleği uzmanlarından uygulamalı olarak öğrenmek, hem iyi bir kulağa hem de ses kişiliğine sahip olmak, zeki ve gayretli olmak, mesleki yönden kendini geliştirmek istemek ve araştırmacı bir yeteneğe sahip olmak, işinde düzenli olmak ve zamanı verimli kullanmak...”

Şener ayrıca, spikerin dört yıllık fiili olarak devam mecburiyeti olan üniversite mezunu olması gerektiğini çünkü fiili üniversite eğitimi alan kişilerin, ses eğitimini kolaylaştırıp, kültürlü ve kültürsüz sesi kolayca fark edebildiklerini belirtmekte, yüksek lisans ve doktora yapmış olmanın tercihi sebebi olduğunu belirtmektedir. En az bir yabancı dil bilmenin, bir bilgisayar programını bilmenin, hızlı klavye kullanmanın da önemli olduğunu, televizyonda görev alacak spikerlerin görüntü denetiminden geçmesi gerektiğini anlatmaktadır (Kişisel görüşme, 26.09.2023).

TRT spikerlerinden Bengül Erdamar, spikerliğin gerektirdiği mesleğe ilişkin “En kısa şekliyle spiker önüne gelen her metni anında değerlendirebilecek yetenekte olan kişidir”. Bu da kolay başarılabilir bir iş değildir doğrusu. Bir cümledeki yanlış bir vurgu verilmek isteneni tamamen değiştirebilir.” demektedir (1992, s. 79).

Jülide Gülizar (TRT Arşiv, 2023), 1995 yılında spikerlerin konuk olduğu Açık Adlı programda spikerliğin gerektirdiği özelliklerden örnekler vermektedir:

“...Şimdi bir anons yapıyorum (Bozuk Türkçe ile anonsunu yaparak): “TRT haber merkezinin hazırladığı haberleri dinlediniz”. H harfleri gidiyor. Ayrıca nefes. Bize şunu öğretmişlerdi, nefesini ayarlayamayan insandan spiker olmaz. Çok güzel çok doğru da konuşsa olmaz. Nefesini ayarlamak gerekir. Nedir o, Türkçede genellikle uzun cümlelerle yazılır, uzun cümlelerle konuşulur. Cümlenin başında hissettirmeden, çaktırmadan bir nefes alacaksınız. O nefesi cümleyi göz önünde tutarak damla damla vereceksiniz. Sonunda cümle ile nefes birlikte bitecek. Bu makbul olandır. Daha makbul olanı cümlenin erken bitmesi nefesin biraz artması...”

Gülizar, Türkçe'nin okunuşunda vurguların cümlenin sonunda olduğu bilgisinin yanlış olduğunu, bu konuda eğitimin yanlış verildiğini belirterek vurgunun cümlenin sonunda değil, neresi vurgulanması gerekiyorsa orada olduğunu söylemekte ve bunu bir örnekle şöyle açıklamaktadır: “Başbakan Tansu Çiller Uçakla bugün Ankara'dan İstanbul'a gitti' desek hangisi önemli, uçakla gitmesi mi, gitmesi mi hangisi önemli vurgulamayı iyi yapacağız. Tonlamayı iyi yapmak. Vurguyu iyi yapmak, cümleyi iyi değerlendirmek gerekir.”

4.3. Spikerlerin Mesleklerine Bakışı

Araştırma kapsamındaki spikerlerin anlattıklarından, spikerlerin hayat boyu mesleki sorumluluk taşıdıkları, Türkçenin düzgün kullanılması yönünde mesleklerini icra etmenin dışında da özel çaba harcadıkları görülmektedir. Araştırmanın yöntemi, spikerlerin kendi anlatımlarına dayandığı için, bu konudaki çabalarına ilişkin veriler sadece kendi söyleşilerinden elde edilmiştir. Sözgelimi TRT spikeri Aytaç Kardüz'ün güzel ve doğru Türkçenin kullanımına verdiği önem kendisiyle yapılan röportajda da görülmektedir:

“...Gerçekten gurur duyarım, 4-5 kişilik grubumuzla çok başarılı işler yaptık. Başta dilimiz. Dilimiz gerçekten çok önemli. Bir milletin ayakta durması diline bağlı. Dilini kaybeden bir millet her zaman çökmeye mahkumdur. Dille

anlaşırsınız, dille adalet yürür, dille birtakım sanatsal olaylar gerçekleşir, aklınıza ne gelirse dildir ama dilini kaybetmiş bir milletin ayakta durması diye bir şey yoktur. Biz, bu grubumuz gerçekten dilimizi çok iyi öğrendik, çok iyi biliyorduk. Biz çok başarılı işler yaptık ve Türk milleti de Türk dilini bu ufak gruptan öğrendi. Bunu gururla söylüyorum çünkü bir dilin standardı vardır. Bizim dilimizin standardı o tarihte TRT'ydi. Türk dilini en iyi kullanan yer TRT diye kabul edilmişti" (Ege Üniversitesi TV, 2014).

Adana Huzurevi'nde hayata veda eden Mesut Mertcan, ölmeden TRT ekranlarından haber sunmak istemiş, bu isteği o sırada ana haberleri sunan Erhan Çelik tarafından gerçekleştirilmiştir. O gün yayında, "30 yıldan sonra bugün ilk kez kardeş olduğum, dost olduğum, arkadaş olduğum TRT kameralarının karşısındayım" demiştir (Belgeselci, 2019).

Jülide Gülizar (TRT Arşiv, 2923), 1995 yılında spikerlerin konuk olduğu bir programda dilini ve konuşma sevgisini şöyle dile getirmiştir: "Ben sorunu ortaya koymak, kısa konuşmak istiyorum. Kısa konuşacağım dedim ama becerebilecek miyim bilmiyorum çünkü ben konuşmayı şevkle aşıkla, imanla yapıyorum. Beni lütfen susturun" demektedir.

Aynı programda, sunucunun Gülizar'a bugüne dair en büyük eleştirisinin ne olduğuna ilişkin sorusuna, "Türkçe, Türkçe" diye cevap vermiş ve kelimelerle nasıl oynadığını anlatmıştır: "Ben Türkçeyi çok seviyorum, kelimeler benim oyuncağımdı. Küçük yaşımdan beri onlarla taş bebeklerimle oynar gibi oynardım. Büyüdükçe daha bilinçle oynamaya başladım. "

Jülide Gülizar son zamanlarda spikerlerin kullandığı Türkçeden rahatsızlığını da dile getirmiştir: "Şimdi beni kötü kullanılan Türkçe çok rahatsız ediyor. Özel radyolardaki Türkçe özellikle, ama radyo diye ayırıyorum, çok kötü, çok yanlış kullanılıyor. İçi boş konuşmalar yapılıyor. Onlardan rahatsız oluyorum. "

Türkçenin güzel kullanılması için emekli olduktan sonra da çabalayan, dersler veren, kitaplar yazan Jülide Gülizar, Alman ve Fransızların mecbur kalmadıkça diğer dilleri konuşmadıklarına dikkat çekerek, dil bilincinin önemini vurgulamaktadır:

"...İki taraf da zorda kalmadıkça birbirlerinin dilini konuşmazlar. İrkçi bir

tutumdur. Hayatta evet diyebildiğim tek ırkçılık dil konusundakidir. Konuşma ailede öğrenilir. Aileler çocuğun dilinin düzgün olması için büyük önem verirler. Çocuk sokağa çıktığı zaman dili bozulurdu. Ama o bozulan dil, okula başlayınca okulda düzeltilirdi. Şimdiki ailelerin istediği çocuğuna bir yabancı dili öğretmek. Yabancı dile karşı değilim. Ancak bunu öğrenirken kendi dilimizi unutmamalıyız. Okullarda öncelikle dil sevgisi verilmeli, daha sonra dil bilinci..." (Gönel, 2021).

31 Ocak 1968'de televizyonda haber bülteni okuyan ilk spiker Zafer Cilasun'dur. Sılkım'ın (Yeni Çağ, 2010) aktardığına göre, yayının ardından Baki Süha Ediboğlu, kendisini İstanbul'dan telefonla tebrik için aradığında, "Zafer, neden biraz tebessümü ihmal ettin. Genç kızlar seni beğenmemiş, çok somurtkan demişler. Bana da telefonla söylediler, hatırlatmak istedim" diye takılınca, Zafer Cilasun, "Ben artist değil televizyon haber spikeriyim" karşılığını vermiştir.

Halit Kıvanç, katıldığı programda televizyonun ilk yıllarına ilişkin yarattığı "telesafir" sözcüğüne ilişkin de açıklama yapmıştır: "Eskiden bir cihaz getirme hakkı vardı. Onlara misafirlige gidenler televizyon olduğunu bilmiyormuş gibi yapardı. Oturup sohbetten sonra "Aaa sizde televizyon mu vardı?" derlerdi. O zaman onlara televizyon misafiri denirdi. Ben onu kısalttım, 'telesafir' dedim" (NTV, 2022). Kıvanç mesleğine olan sevgisini ise "Fakat sunuculuk o kadar değerli bir meslek ki herkese yaklaşıyorsunuz, evine giriyorsunuz. Ulu Tanrıya teşekkür ediyorum" şeklinde açıklamıştır (NTV, 2022).

TRT spikeri Şener Mete Türkçenin doğru kullanılması amacıyla önemli çalışmalar yapmış, bu yolda pek çok çaba harcamıştır. Asker ve sivil çeşitli kurumlarda eğitim vermiş, TRT spikerlerinin, muhabirlerinin ve özel kanallardaki kimi spikerlerin yetişmesinde katkısı olmuştur. Mete ayrıca Türk Dil Kurumu'nun Türkçe Sözlük ve İmla Kılavuzu hazırlama grubunda çalışmış, Türk Dili Kurultaylarında bildiriler sunmuştur.

"...Ama asıl gayretim hazırladığım sözlüklerdir. Türkiye'deki ilk telaffuz sözlüklerini yazdım. 7 yıllık bir çalışmanın ürünü olarak, Türkiye'de ilk defa telaffuzunda güçlük çekilen 11 bin kelimeyi bir araya getirerek, Telaffuz Sözlüğü hazırladım. Bu sözlük 2005 yılında RTÜK tarafından basıldı. Bunun hemen arkasından yayınlarda

sıkça fark ettiğimiz yabancı isim ve yer adlarının yanlış telaffuzunu önlemeye yönelik, 3 bin 500 kelimelik, Okunuşlar adlı rehber kitap çıktı. Zaman içinde, Telaffuz Sözlüğü'ndeki kullanım sıklığı azalmış kelimeleri kaldırıp yerine daha sık kullanılan kelimeleri eklediğim, 14 bin 500 kelimelik Konuşturan Sözlüğü hazırladım. Bu sözlükte, öncekinden farklı olarak kelime vurguları da belirtildi. 2009 yılında TRT tarafından basıldı..." (Kişisel görüşme, 26.09.2023).

Mete, medyadaki kısaltmalarla da ilgilenmekte, kısaltmaların açıklamalarının yazılmadığından, zaman zaman da uzun uzun kavramların adının yazıldığını ama çok bilinen kısaltmalarının belirtilmediğinden yakınmaktadır:

"...Üstelik bu kısaltmaların okunuşunda da farklılıklar vardı. Herkes kafasına göre seslendiriyordu. Bunun disipline edilebilmesi için ülkemizde bütün kamu kurumlarıyla üniversitelerin kullandığı kısaltmaları topladım, kısaltmaların tarihçesiyle ilgili olarak da sanırım dünyada ilk çalışmayı hazırladım. Ortaya çıkan sonuç, 6.500 kısaltma, açılımları ve anlamlarıyla birlikte, Hayatımızdaki Kısaltmalar adıyla TRT tarafından 2014'te yayımlandı. Bu sözlüğü hazırladığım sıralarda, TRT Eğitim Dairesi'nde oluşturulan bir komisyonda görev aldım. Haber kavramları ile ilgili kelimeleri bir araya getirip, diğer arkadaşların hazırladığı metinlerle birlikte, Yayıncılık ve Medya Sözlüğü basıldı..."

Şener Mete, Söz Sanatı adlı 968 bölüm süren bir diksiyon programı hazırlamış, hafta içi her gün radyoda yayınlanmıştır. Mete ayrıca, 42 yıllık meslek hayatında tuttuğu notlarla, akıllı telefon, yapay zekâ gibi güncel iletişim bilgilerini birleştirerek "Cumhuriyetin 100. Yılında Mikrofonla İletişim ve Medya" adıyla 1100 sayfalık bir kitap hazırlamıştır (Kişisel görüşme, 26.09.2023).

4.4. Spikerliğin Zorlukları

Türkiye'nin ilk kadın spikeri Emel Gazimihal, II. Dünya Savaşı yıllarında yaşadıkları zorlukları şöyle anlatmaktadır: "Radyoda savaş yıllarında çalışmamız

epey güç şartlarda oluyordu. Ne servis arabalarımız vardı ne de radyoda yemek yeme imkanı. Sabah karanlığında 15-20 dakika yürüyerek, Ankara'nın soğuk kış günlerinde radyoya geliyor, istasyonu açıyor ve haberlerimizi okumaya başlıyorduk" (TRT, 1990, s.15).

TRT'nin ilk kadın spikeri Nuran Devres televizyonun ilk anonsuna şöyle başlamıştır: "Sayın Seyirciler, burası 3. bant 5. kanaldan deneme yayınları yapan Ankara Televizyonu. Bugün 31 Ocak 1968. Bu akşamki deneme yayınına başlıyoruz". O tarihte 21 yaşında olan Devres 2023 yılında TRT Haber'de yayınlanan bir programa konuk olmuş ve ilk günün heyecanını ve tedirginliğini şöyle anlatmıştır: "Türk televizyonlarının açılış konuşmasını yapıyorsunuz. Hata yapmaktan çok korkuyordum. Belki 25-30 kişi vardı stüdyoda. Yayın bittiği anda acayip bir coşkuyla sevinç çığlıkları atarak havaya zıplamıştı herkes" (TRT Haber, 2023). Can Akbel de, Güneş Tecelli'nin konuğu olduğu bir programda yayın öncesi yaşanan çeşitli aksaklıklara işaret ederek "Yayına girdiği an bir oh çekiyor insan" demiştir (TRT Arşiv, 2019).

Radyo ve televizyonun ilk yıllarında teknik olanaksızlıklar spikerlere büyük zorluk yaşatmıştır. Aytaç Kardüz televizyonun ilk yıllarındaki güçlülere değinirken, "Karşımızda prompter yoktu. Anında gelen haberleri metin değerlendirmesini yaparak hatasız sunmak mecburiyetindeydiniz. Bazen bu iki saat olabiliyordu ve hatasız sunardık" demiştir (Ege Üniversitesi TV, 2014).

Spikerliğin radyonun ilk yıllarından beri en büyük zorluğu hatasız okuma zorunluluğudur. Büyük bir dikkatle işini yapmalarına rağmen canlı yayın sırasındaki ufak dil sürçmeleri bile sorun olabilmektedir. Eski TRT spikeri Orhan Ertanhan kendisiyle yapılan bir röportajda Sıkıyönetim döneminde bir haberi yanlış okuduğu için nasıl ceza aldığına ilişkin soruyu şöyle yanıtlamıştır:

"...Bizde hatanın karşılığı sarı zarftı, bildiğin devletin kullandığı sarı zarf. Sarı zarf geldi mi bilirdin ki eyvah, içinde "Şu saat, şu dakika yayındaki suçunuz sabit olup..." O zaman bir numara sürgün yeri Hakkari Radyosu'ydu. Ben Allaha şükür hiç sarı zarf almadım Kars'a, Hakkari'ye. Sarı zarf 15 gün süreyle geçici sürgün. Ama ben 12 Eylül günlerinde bir Sıkıyönetim bildirisinde hata yaptım. Çatışmada öldürülen bir kişi ile ilgili Sıkıyönetim

bildirisini okurken, İstiklâl Mahallesi diyeceğime İstiklâl Mahkemesi dedim.” (Ulke TV, 2021).

Şener Mete, her mesleğin zor yanları olduğunu belirterek, spikerliğin mesai, mekân tanımayan bir meslek olduğunu anlatmaktadır:

“...24 saatlik zaman diliminin herhangi bir saatinde işe gidersiniz, bazen işinizin ne zaman biteceğini bilemezsiniz, hafta sonu, yılbaşı, bayram günlerinde çalışırsınız, bazen kimselerin olmadığı bir dağ başından, bazen binlerce kişinin arasından anonslar yaparsınız. Bunlar, düzenli bir yaşama alışmış kişiler için zordur. Bir gün sabah 8’de, ertesi gün akşam 21’de uyumak zorundasınızdır. 21’de yattığınızda gece 3’te kalkar, 4’te işe gidersiniz. Böylesine düzensiz bir çalışma temposu vardır ama ben 42 yıl boyunca bu durumdan hiç şikâyet etmedim, hep severek çalıştım. Çok çalışmak bana hiçbir zarar vermedi...”

Şener Mete, spikerlik mesleğindeki zorlukların iş bilmeyen kişiler yüzünden yaşandığını söylemektedir:

“...Yaşadığımız zorluklar, iş bilmeyen veya bilmediği halde biliyormuş gibi davranan kişiler yüzündendir. Bütün mesleklerde liyakat önemlidir ama yayıncılıkta çok daha önemlidir. Çünkü yayında yapılan bir hatanın geri dönüşü yoktur. Yanlış ve eksik bir haberin doğrusunu ancak bir saat sonra verebilirsiniz. Yanlış bir anons, bir programın aksamasına sebep olabilir. Yanlış bir cümle, sizi dinleyen milyonlarca kişiyi hataya sevk edebilir...”

Mete, milli bayramlar, 10 Kasım gibi özel günlerdeki yayınlarda, eksik bilgilendirmeler yüzünden büyük sorunlar yaşadıklarını, protokolün geliş saatinin yanlış bildirilmesinin yayına tam hazırlanmadan girilmesine neden olduğunu anlatmaktadır.

“...Çanakkale törenleri gibi yayınlarda, polis veya jandarmalar yayın ekibinin geçeceği güzergâhla ilgili bilgilendirilmeyince ya da yayın ekibi törene giriş kartını nereden alacağını bilemeyince, birçok ekibin

tören alanına gidemediğini veya çok geç gittiğini defalarca gördüm. Yaşadığımız zorlukların temelinde mesleğimiz değil iletişimsizlik yatmaktadır. O bakımdan spiker, yapacağı yayının başından sonuna kadar tüm ayrıntılarını incelemek, eksikleri tamamlamak veya gereken kişilere söylemek durumundadır. Bir de işini çok dikkatli yapmak zorundadır. Başarıya giden yolu ancak bilgiyle, yetenekle, dikkat ve doğru iletişimle açabilir” (Şener Mete, kişisel görüşme, 26.09.2023).

“Yüce Türk milleti adına, emir ve komuta zinciri içinde...” Mesut Mertcan bu anonstan sonra yıllarca darbe bildirisini okuyan spiker olarak anılmıştır. Kendisini bildiriye okuduğu için eleştirenlere şu cevabı vermiştir:

“...Ben ihtilallere karşı bir insanım. Devlet memuruydum. İtiraz etme ya da ret etme hakkım yoktu ama ben o defteri kapattım artık. Beni çok eleştirenler oldu ‘Niye okudun?’ diye. O kadar saçma bir şey olabilir mi? Ertesi gün sokağa çıkma yasağı vardı, herkes evdeydi, niye sokağa çıkmadın? ‘Okumasaydın demokrasi kahramanı olurdu’ diye mesajlar...”

Spikerlik hem en saygın hem en zor mesleklerden biridir. Darbeyi yapanı da bildiriye hazırlayanı da tanımamaktadır Mesut Mertcan, sadece kendisine verilen görevi yapmıştır ama darbe bildirisi evlere onun görüntüsü, onun sesiyle girmiş, herkes darbeyi hayranlıkla izlediği spikerden duymuş, kimileri darbeyi neden okudun diye yıllarca peşini bırakmamıştır.

Araştırma sorularına verilen yanıtlarda, ele alınan dönemde görev yapan spikerlerin çoğu hayatta olmadığı için, kendileriyle hayatta iken televizyon programlarında yapılmış röportaj videoları ve basılı röportajlar veri olarak kullanılmıştır. Bu amaçla 23 video izlenmiş, araştırma sorularına cevap verecek nitelikte olanların çözümlenmesi yapılmış, internette spikerlerle yapılmış söyleşiler taranmış, ayrıca TRT emekli spikeri Şener Mete ile kişisel görüşme yapılmıştır. Elde edilen veriler 4 ana tema altında yorumlanmış ancak doğrudan bu dört tema kapsamında olmasa da araştırmanın amacına uygun detaylar ve örneklere de yer verilmiştir. Araştırma sorularına aranan cevaplardan yola çıkılarak

ulaşılabilir bulguları şöyle özetlemek mümkündür:

- 1. Radyonun İlk Yıllarında Spikerlik:** Türkiye’de spikerlik 1927 yılında ilk radyo yayınları ile başlamıştır. O yıllarda radyo yöneticileri ve program hazırlayanlar aynı zamanda spikerlik de yapmıştır; ancak dilin doğru kullanılması için düzenlenen hizmetiçi eğitimlere katılmışlardır.
- 2. Meslek Olarak Spikerlik:** Spikerlik meslek olarak TRT’nin kurulmasından sonra çeşitli eleme sınavlarından geçildikten sonra zor ulaşılabilen bir meslek haline gelmiştir.
- 3. Spikerlerin Mesleklerine Bakışı:** Spikerler mesleklerini severek yaptıklarını dile getirmekte, spikerlik görevi dışında da dilin doğru kullanılması yönünde çaba harcadıkları görülmektedir. TRT spikerleri emekli olduktan sonra çeşitli eğitim çalışmalarına katılmış, gelecek kuşaklara mesleğin inceliklerine ilişkin deneyimlerini aktaran kitaplar yazmış, sözlük çalışmaları yapmış, konferanslar vermiş, konuşmaya dayalı işlerini sürdürmüştür.
- 4. Spikerliğin Zorlukları:** Araştırma kapsamında ele alınan 1927-1990 yılları arasında *prompter* gibi kolaylaştırıcı cihazların olmadığı, bilgisayar ve internet teknolojisinin henüz gelişmediği dönemde spikerler mesleklerini icra ederken zorluklar yaşamıştır. Ayrıca kendilerine verilen metni okumakla görevli spikerler darbe dönemlerinde, darbe bildirilerini okumak durumunda kalmış, bu konuda haksız eleştirilere de uğramışlardır.

SONUÇ

Spikerlik mesleğinin, Antik Yunan’dan beri hitabet sanatını icra eden konuşmacılardan farkı, Vakur Kayador’un da belirttiği gibi, elektronik çağın mesleği olmasıdır. Çalışmanın Türkiye’de spikerlik mesleğinin nasıl başladığı, spikerlik için ne gibi özelliklere sahip olmak gerektiği, spikerlerin dilde yenileşme sürecinde ne gibi bir rolü olduğu ve günümüz teknolojilerinin bulunmadığı dönemde ne gibi zorluklar yaşadıklarına ilişkin araştırma sorularından yola çıkılarak elde edilen bulgulara göre, spikerlik mesleğinin 1927’den günümüze 100 yıla yakın bir geçmişte bulunmaktadır. 1927’de radyonun ilk yayınlarından itibaren, programların sunulmasında, çeşitli ilanların duyurulmasında, Anadolu Ajansı’ndan gelen haberlerin

okunmasında spiker olarak görevlendirilen çalışanlar olmuştur.

1964 yılında TRT’nin kurulması ile radyo yayınları TRT çatısı altında yayına başlamış, TRT aynı yıl açılan spikerlik sınavları ile spiker kadrosunda eleman istihdam etmiştir. Bu spikerlerin bir kısmı 1968’de televizyonun kurulması ile TRT’ye geçmiş ve televizyon spikerliğinin öncüleri bu dönemde yetişmiştir. Öyle ki bu dönem spikerleri, özel kanallara transfer olarak ya da çeşitli eğitim çalışmalarıyla özel televizyon kanallarında da yeni spikerlerin yetişmesine katkıda bulunmuştur. Ancak araştırma bulgularına göre spikerler sadece profesyonel olarak kendi mesleklerini yerine getirmekle yetinemediklerini, emekli olduktan sonra da dilin doğru kullanılması yönünde çeşitli faaliyetlerde bulduklarını, konferanslara katıldıklarını, kitaplar yazdıklarını dile getirmektedir.

İletişim teknolojilerinin günümüz koşullarının çok gerisinde olduğu dönemde çeşitli zorluklarla görevlerini yerine getiren spikerler, ülkenin yaşadığı siyasal koşullardan da en çok etkilenen meslek grubu olmuş, sözgelimi görevi gereği darbe bildirisini okumak zorunda kalan spikerler toplumun bir kısmı tarafından bildiriye okumakla eleştirmiştir.

Özel yayıncılık sonrası çeşitlenen radyo ve televizyon kanallarında sınavsız mesleğe başlayan ve dili doğru kullanmamakla eleştirilen spikerlerin 1990 öncesi spikerlerin anılarını izlemesinde, hayatta olanların toplantılarına katılmasında, yazdıkları kitapları okumasında mesleklerinin inceliklerini öğrenmeleri bakımından yarar vardır. Araştırma, spikerlik mesleğinin gelişiminin dilde yenileşme çalışmaları ile paralel gelişmesi nedeniyle dilde yenileşme çabalarıyla ilişkili olarak ele alınmıştır.

Araştırmanın konusu aynı zamanda sınırlılığadır; çünkü araştırma radyo ve televizyon yayıncılığında sadece bir işkolunu, spikerleri ve spikerlik mesleğini ele almıştır. Ülkelerin hafızası olarak bilinen radyo ve televizyon yayıncılığı tarihinde teknolojik, siyasal ve toplumsal gelişmelerin yayınlara yansımaları gibi konuların yanı sıra bizzat yayıncılık serüveninin içinde bulunan kameramanlar, kurgucular, ışıkçılar, sesçiler, stüdyo şefleri, teknisyenler, mühendisler, yapımcılar, yönetmenler, dekoratörler gibi pek çok işkolu açısından da araştırılması gereken büyük potansiyel bulunmaktadır.

KAYNAKLAR

Ahıska, M.(2005). *Radyonun sihirli kapısı*. Metis Yayınları.

Algeo, J. (2000). The effects of the revolution on language. Greene, Jack P. Greene, J. R. Pole (Ed.). *A companion to the American Revolution*. İçinde. Blackwell Publication. 595-599.

Altun, M. (2004). Alfabe değişiminin tarihsel gelişimi üzerine bir değerlendirme. E. Şahin (Ed.). *Cumhuriyetimizin 81. Yılına Armağan*. İçinde. Sakarya Üniversitesi Rektörlüğü Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Müdürlüğü. 57-63

Aziz, A. (2002). *Radyo yayıncılığı* (ikinci Bas.). Nobel Yayıncılık.

Aziz, A. (2022). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri ve Teknikleri*.(14. Basım.) Nobel Yayıncılık.

Cankaya, Ö. (2003). *Bir kitle iletişim kurumunun tarihi: TRT 1927-2000*.Yapı Kredi Yayını.

Deniz, Ü. (2019). İstanbul Radyosu'nun ilk dönemindeki (1927) müzik yayınları. *Eurasian Journal of Music and Dance*, (14), 63-88. doi: 10.31722/ejmd.584362.

Erdamar, B. (1992). Spikerlik üzerine. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 0 (1-2).

Evliyaoğlu, G. (1973). *Konuşma sanatı*. Ankara Gazeteciler Cemiyeti Yayını.

Kasım, M. (2009). Spiker olmak o kadar kolay mı? *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (25), 209-228.

Kayador (1993). *Radyo ve televizyon spikerliği* (Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi). Marmara Üniversitesi.

Kıral, B. (2020). Nitel bir veri analizi yöntemi olarak doküman analizi. *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8 (15), 170-189.

Korkmaz, Z. (1972). Dilde 'doğal gelişme' ve 'devrim' açısından Türk dil devrimi. *Türko-loji Dergisi*, 4(1). 97-114.

Özdoğan, M. (2015). Türkiye'de ulus inşası ve dil devrimi (1839-1936) (1839-1936). *Akademik Hassasiyetler*, 2(3), 227-262.

Pekman, C. (1997). *Televizyonda özelleşme: Avrupa'da yayıncılığın değişim süreci*. Beta

Sadoğlu, H. (2002). *Uluslaşma Sürecinde Türk Dil Politikaları (1839-1950)* (Yayınlanmamış doktora tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Sak, R., Sak, İ.T., Öneren Şendil Ç. ve Nas. E. (2021). Bir araştırma yöntemi olarak doküman analizi. *Kocaeli Üniversitesi Eğitim Dergisi*, 4(1), 227-256. <http://doi.org/10.33400/kuje.843306>

Sarılar, N. B. (2018). 1950'lerden bugüne haber perspektifinde dönüşen haber sunucusu profili: Spiker-anchor. *Yeni Medya Elektronik Dergisi*, 2 (2) , 63-72. doi: 10.17932/IAU.EJNM.25480200.2018.2/2.63-72

Sarmaşık, J.(2022). *Kitle iletişim hukuku: Basın/radyo/televizyon-internet*. Beta.

TRT (1990). *Dünden Bugüne Radyo-Televizyon*. TRT Yayını.

Tutaş, N. (2014). İngiliz dilinde 'aydınlanma': Eski İngilizce'den günümüze değişimi ve gelişimi. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 54(1), 287-306.

İnternet Kaynakları

Gönel, G. (2021, 14 Mart) TRT'nin ilk haber spikerlerinden Jülide Gülizar güzel Türkçesiyle sonraki nesillere örnek oldu. *Anadolu Ajansı*. <https://www.aa.com.tr/tr/kultur-sanat/trtnin-ilk-haber-spikerlerinden-julide-gulizar-guzel-turkcesiyle-sonraki-nesillere-ornek-ol-du/2175479>

Gürçay, E. (2019, 21 Kasım). *Radyolu günler: Geçmiş, Türkiye'deki tarihi ve Açık Radyo*. <https://acikradyo.com.tr/babilden-sonra/radyolu-gunler-gecmisi-turkiyedeki-tarihi-ve-acik-radyo>

Leyla, B. (2022, 25 Nisan) Türkiye'nin radyo serüveni. gzt. <https://www.gzt.com/cins/turkiyenin-radyo-seru->

[veni-3488553](#)

Türkiye Radyo-Televizyon Kurumu Hizmetlerinin Tanımı ve Bu Hizmetlere Atanacak Personel Yönetmeliği. Resmi Gazete. Sayı: 27007. (2008, 24 Eylül). <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2008/09/20080924-7.htm>

Silkim, Ş. (2010, 21 Kasım). Televizyondaki ilk haber spikerimiz Zafer Cilasun. Yeni Çağ Gazetesi. <http://www.yg.yenicaggazetesi.com.tr/yazargoster.php?haber=15791>

Sözbilir, M. (2009). Nitel veri analizi. <https://fenitay.files.wordpress.com/2009/02/1112-nitel-arac59ffc4b1r-mada-veri-analizi.pdf>

TDK, (t.y.).Tarihçe. <https://tdk.gov.tr/tdk/kurumsal/tarihce-2/>

TRT Akademi (2020). Türkiye Radyoları. (Ed. Erkan Durdu). <https://dev.trtakademi.net/wp-content/uploads/2020/03/Radyo-Almanak-web.pdf>

Tulgar, A. (28 Mayıs 2022). TRT'nin Güzel Türkçe büstleri. Gazeteduvar. <https://www.gazeteduvar.com.tr/trt-nin-guzel-turkce-bustleri-makale-1566589>

Videolar

Belgeselci (2019, 29 Temmuz). Mesut Mertcan Belgeseli.15 Dakika. Cengiz Özkarabekir. [Video]. Youtube. <https://www.youtube.com/watch?v=rZcfYQYkvf0>

Ege Üniversitesi TV (2014, 14 Ocak). Aytaç Kardüz. Atölye Programı 8. Bölüm. [Video]. Youtube. <https://www.youtube.com/watch?v=Q9T9NCkcHyI>

İhlas Haber Ajansı (2017, 25 Ağustos). TRT'nin efsane Spikeri hayatını kaybetti. [Video]. Youtube. <https://www.youtube.com/watch?v=g85devf7nvE>

Kuranel, Ü. (2015, 16 Ocak). Gazeteciler Cemiyeti. [Video]. Youtube <https://www.youtube.com/watch?v=i-LUNPs3chb>

NTV (2002, 26 Ekim) *Bildiğiniz Gibi Değil*. Halit Kıvanç. [Video]. YouTube. Işık Üniversitesi. <https://www.youtube.com/watch?v=HWBIHA2L1zw>

TRT Arşiv (2019, 22 Şubat). Can Akbel. [Video]. Youtube. <https://www.youtube.com/watch?v=joRf-c1Pz27Q&t=9s>

TRT Arşiv (2021, 6 Mayıs). Türkiye'de ilk radyo yayını [Video]. Youtube. <https://www.youtube.com/watch?v=weODm5dINAI>

TRT Arşiv (2022, 26 Ekim). TRT'nin 30. Yılı (2001). Halit Kıvanç. [Video]. Youtube. https://www.youtube.com/watch?v=tRmxGD_QcsU&ab_channel=TRTArc5%-9Fiv

9Fiv

TRT Arşiv Facebook (2020, 13 Şubat). Emel Gazimihal. [Video]. Facebook. https://www.facebook.com/trtarsiv/videos/emel-gazimihal/539803143305296/?locale=tr_TR

TRT Arşiv. (2023, 14 Mart) Jülide Gülizar. Kelimeler Benim Oyunağımdı (1995). [Video]. Youtube. https://www.youtube.com/watch?v=MIZyT_zUmm0

TRT Haber (2023, 8 Mart). Türkiye'nin ilk televizyon spikeri: Nuran Devres. [Video]. <https://www.trthaber.com/haber/kultur-sanat/turkiyenin-ilk-televizyon-spikeri-nuran-devres-751382.html>

TRT İzle (t.y.) Anılarla Atatürk, 2. Bölüm. [Video]. <https://www.trtizle.com/belgesel/anilarla-ataturk/anilar-la-ataturk-2-bolum-965203>

Ülke TV (2021, 4 Mart). TRT Eski Haber Spikeri Orhan Ertanhan: "Sıkı Yönetim Döneminde Bildiriyi Yanlış Okudum". [Video]. Youtube. <https://www.youtube.com/watch?v=OpyOTSfd3U0>